

חיי אברהם

פרשת בלק תש"פ

בענין "כלם"

וַיֹּאמֶר אֱלִיּוֹ בֶּלֶק לְךָ נָא אֲתִי אֶל מְקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִנְּשָׁם אֶפְסָה קִצְהוּ תִרְאֶה וְכָלּוּ לֹא תִרְאֶה וְקִבְּנוּ לִי מִנְּשָׁם (כ"ג י"ג)

איתא בברכות (ז.) וע"ז (ד:) וסנהדרין (קה:) ת"ר א-ל זועם בכל יום, וכמה זעמו, רגע. וכמה רגע, אחת מחמש ריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה בשעה זו היא רגע, ואין כל בריה יכולה לכוין אותה רגע חוץ מבלעם הרשע, דכתיב ביה, ויודע דעת עליון כו' שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה כו', א"ר אלעזר אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל, עמי, ראו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי עליכם כל אותן הימים, שאם כעסתי עליכם, לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק, מה אקב לא קבה א-ל ומה אזעם לא זעם ה'. וכמה זעמו רגע וכו'.

והק' תוס' (בברכות וע"ז שם) וז"ל וא"ת מה היה יכול לומר בשעה מועטת כזאת. ויש לומר היה אומר "כלם", והקב"ה הפכו ואמר "מלך" כדכתיב ותרועת מלך בו.

ורבי אליהו היה מפרש שאין צריך רק להתחיל קללתו באותו רגע. תדע שהיה רוצה להאריך בקללתו כדאיתא בחלק (סנהדרין קה:) מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו עכ"ל¹.

והק' ביערות דבש (דרוש ט')² לתי' א' דתוס', היאך היה מועיל אמירת כלם, לאיזה אומה יכלה, אם לישראל או לעמון ומואב וכדומה, כי הלא לא היה זמן להזכיר שם אומה שמקלל.

אמנם בתורת חיים (סנהדרין שם) כתב דניחא הא דא"ל בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם וכו', לכך הוה קפיד שיראה אותן דכיון דלא הוי מצי לקלל אלא "כלם", סתמא הוצרך לראותן כדי שתחול הקללה על אותן שהוא רואה בעיניו, שאם לא היה רואה אותן כלל, איכא למימר ד"כלם" לאו עלייהו קאי אלא על איזה עובדי כוכבים אחרת³. וכן משמע מדברי הצ"ח ברכות (שם).

¹ וע"ע מה שהק' על תי' א' בדעת זקנים מבעה"ת (כ"ג ח') ומהרש"א ע"ז שם. ובספרים הביאו בשם ר"ח אבולעפיא דבר נחמד בביאור בקרא לא אוכל לעבור כו' לעשות קטנה או גדולה, ע"פ ב' תירוצים הללו בתוס', דקטנה הי' כלם, וגדולה הי' להאריך בקללתו.

² הובא בפתח עינים ברכות שם ורביד הזהב כאן.

³ ובזה ביאר שם כמה קראי וז"ל ונראה דהיינו הא דכתיב בפרשת כי תשא רגע אחד אעלה בקרבך וכליתך, וכן עתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם נקט לשון כליון, וכן בקרח ואכלה אותה כרגע, נקט ג"כ לשון

וכע"ז ביאר בתפארת יהונתן (ד"ה והוא יושב ממולי), שהביא דברי תוס', והקשה דעדיין לא היה יכול לומר למי יכלה, אך כשמראה באצבעו עליהם יכול לומר על ישראל כווננו, וזהו הפירוש והוא יושב ממולי עכ"ד. וצ"ע ממה שהניח דברי תוס' בצ"ע בספרו יערות דבש.

וכן בדרך הזה תי' בפתח עינים (ברכות שם) ע"פ הא דאמר' בברכות (לד.) א"ר יעקב א"ר חסדא כל המבקש רחמים על חברו אין צריך להזכיר שמו שנא' א-ל נא רפא נא לה ולא קמדכר שמה דמרים⁴, ה"נ נימא דא"צ להזכיר שם האומה אלא שכשאומר "כלם" דעתו על האומה. ועוד הא הכא היה מסתכל באומה ואמירת "כלם" ודאי סגי, ואפשר שזה הטעם שהוצרך בלק להביאו כדי שיסתכל בהם דאין זמן להזכיר שמם עכת"ד.

וכ"כ ברביד הזהב (ס"פ בהעלותך) דכיון דבלעם היה "עסק בהו" א"צ להזכיר שמם, והוכיח דחייב במקלל אביו ואמו אף אם אינו מזכיר שמם בדעסיק בהו וכמו במבקש רחמים, והוכיח כן מתוס' דידן מדהועיל אמירת "כלם" בלי להזכיר האומה ה"נ בכל קללה מועיל בלי להזכיר שמם, וכן בכל בקשת רחמים⁵.

וקצת יש להעיר על דברי החיד"א ורביד הזהב, דודאי הוצרך בלק להביא בלעם לפנייהם דהא דקי"ל הבמקש רחמים על חברו א"צ להזכיר שמו ה"מ בפניו, אבל שלא בפניו צריך להזכיר שמו, דכ"כ המהרי"ל הובא במג"א (סי' קי"ט) וא"ר ופמ"ג (סי' קט"ז) ומ"ב (שם ושם) ועוד. וא"כ ה"נ לא יועיל אמירת "כלם" בלי להזכיר שם האומה אלא בפניהם ולא סגי בדעתו עליהם או בדעסיק בהו.

אולם, יש להוכיח להיפך, מהא דאיתא בהמשך הגמ' שם רבי יהושע בן לוי הוה מצער ליה ההוא מינא בקראי, יומא חד נקט תרנגולא ואוקמיה בין כרעיה דערסא ועיין ביה (בהנך תלת שעי קמייתא, כי חיורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא), סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה וכו', ובפשטות משמע דהתם לא היה אותו מין בפניו, והיאך היה מועיל אמירת "כלם", באופן דמשמע דסגי בדעתו עליו או בדעסק בי', וצ"ע מדברי המהרי"ל וכנ"ל.

ומכח קושיא זו הביא ראי' בצל"ח שם ביאור מחודש בגמ' שם דבאמת היה מספיק זמן לקלל אותו מין יותר מרגע כמימרי' יע"ש, ולדבריו לק"מ, דלעולם בעינן בפניו או הזכרת שם המקולל.

ועוד י"ל ע"פ מש"כ בבניהו (ברכות שם), דדוקא אוקמי' ריב"ל התרנגול בין כרעי' דערסא כדי שהמין לא יחשודוהו ויחשוב שהביא התרנגול כדי לידע הזמן לקלל אותו, ולא יבוא בתלת שעי קמייתא, אלא דאוקמי' שם כדי להתעורר,

כליון משום דשעתו לא הוה אלא רגע ובאותו רגע לא יוכל למימר אלא כלם כמו שכתב התוספות. ולהכי קאמר רגע אחד אעלה בקרבך וכליתך דגם הקדוש ברוך הוא בשעת רוגזו אומר להשטן או למלאכי חבלה באותו לשון כלם, לכן נקט לשון וכליתך וכן בכולם עכ"ל.

⁴ ובטעמא דמילתא יע' בח"ס נדרים (מ.) ועיון יעקב ברכות (שם).

⁵ וכן מצינו דדימו בקשת רחמים לענין קללה בענין זה בקול אליהו כאן.

ולכן לא יחשדוהו. ולפי"ז לעולם משמע דאף בהאי עובדא היה רוצה לקללו בפניו, ושפיר מועיל אמירת כלם (או ימות יע"ש במהרש"א) בלי להזכיר שמו.

והנה בס' גן רוה הביא בשם ר' שלמה קלוגר להקשות אהא דאמר בלק לך נא אל מקום אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכולו לא תראה וקבנו לי משם, מאי נפק"מ אם יראה כולו או מקצתו, וביאר ע"פ תוס' דידן, דבשעת זעמו רק יכל לומר "כלם", וקשה הא לא נדע דכוונתו על כלל ישראל, וצ"ל כיון דעמד בפני כלל ישראל א"כ ברור דקאי אכלל ישראל וכנ"ל, אלא דבלק ידע דלא יחול עליהם הקללה דכבר נשבע הקב"ה שלא יעשה כליון בישראל, ע"כ רצה בלק שיקלל רק מקצתם, וכמו שאמר מתחלה אולי נוכל נכה בו (כ"ב ו'), וכמש"כ רש"י שם "לחסר מהם מעט", ולכן אמר לו בלק אפס קצהו תראה דאז יהיה משמעותו של "כלם" רק על אותו מקצת ושפיר תחול הקללה, עכ"ד.

ולדידי צ"ע בזה, דמלישנא דגמ' משמע דכוונתו היה לקלל כל כלל ישראל, דאיתא ראו כמה צדקות עשיתי כו', שאם כעסתי עליכם, לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. הרי דע"י אמירת "כלם" בשעת זעמו של הקב"ה היה רוצה לקלל את כולם. ומעתה צ"ע אגמ' מקרא ד"אפס קצהו תראה" דמשמע דלא היה מקלל אלא חלק מהם.⁶ ובשלמא אם בהא דהמבקש רחמים על חבירו א"צ להזכיר שמו וה"ה בקללה הוי אפי' שלא בפניו, שפיר י"ל דאפי' שלא ראה אלא קצהו מ"מ דעתו על כולם, כמש"כ החיד"א, ולכן לא היה נשתייר שריד ופליט,⁷ אבל לדעת המהרי"ל דקי"ל כוותי' דדוקא בפניו א"צ להזכיר שמו, הדרא קושיא לדוכתא דקללתו רק קאי אאלו שבפניו, והיאך קאמרינן דלא נשתייר שריד ולפליט וצ"ע.

עוד יש להעיר בזה דמתחלה לקח בלק לבלעם ויעלהו במות בעל, וירא משם קצה העם (כ"ב מ"א), ואמר בלעם מה אקב כו' לא זעם ה' ופרש"י בשם הגמ' שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס וכו', ואח"כ אמר בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו וכו'. ויש להבין מ"ש דבתחלה רצה לקללם במקום א' ושוב רצה ללכת למקום אחר לקללם.

ולכן נראה לבאר דלעולם בתחלה רצה לקלל כולם, ולכן הלך למקום שאפשר לראות כולם. ובזה אמר' בגמ' דאילו כעס הקב"ה לא היה נשתייר שריד ופליט. ואח"כ אמר בלק לך נא אתי כו' דאולי במקום דמקלל רק מקצתם יועיל. וכן ראיתי בבכור שור (כ"ג י"ג) שכ' דמתחלה רצה לקלל כולם ושוב א"ל שמא אין אדוניהם של אלו רוצה שתקללם כולם, אבל אביאך אל מקום אחר שלא תראם כולם אלא מקצתם וכו'.

⁶ ולתי' ב' דתוס' לעיל לק"מ דשפיר היה מאריך בקללתו אפי' באלו שלא היו בפניו. ואולי יש ליישב עוד דקאי אסוף הפרשה (כ"ד ב') שראה את ישראל שכן לשבטיו ופירש"י ראה כל שבט ושבט וכו'. ובאמת, מדויק מגמ' דיותר מפעם א' היה שייך כליון לגמרי מזה שאמר הקב"ה "כל אותן הימים", דקצת משמע מזה דאם היה כועס כמה פעמים היה שייך כליון. אלא דא"כ שוב הק"ל היכן מצינן ב' פעמים דבלעם רצה לקלל את כולם, ויע' בהערה לקמן.

⁷ ומ"מ עדיין לא נתיישב הא דכבר הבטיח דלא יעשה הקב"ה כליון לכל ישראל, וכן במש"כ רש"י לחסר מהם מעט וי"ל.

וכן משמע בחי' הגרי"ז עה"ת דמתחלה בקש שיקלל את כל האומה כמש"כ ארה לי יעקב, וע"ז באה התשובה כי מראש צורים אראנו כי את האומה בכללה א"א לקלל כי הם מיוסדים וחזקים מראשיתם ע"י אבות ואמהות, ולכן אמר לו בלק שיקחהו משם אל מקום אחר אשר אפס קצהו תראה דאפשר לקלל יחידים מהם.

ומדויק היטב הא דאיתא בגמ' שאם כעסתי עליכם לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק, מה אקב לא קבה א-ל ומה אזעם לא זעם ה', דהלא האי קרא מיירי בקללה במקום הראשון (כ"ג ח') ובזה אמר' דאילו היה כועס לא נשתייר שריד ופליט, דאילו בקללה שני' רק היה מועיל לחלק מהעם⁸.

וכן א"ש הא דבשני המקומות בלק הקפיד שבלעם יראה אותם כמו שנאמר וירא משם כו' ואשר תראנו משם וכו', דבאמירת "כלם" בלי הזכרת שם האומה, הוצרך לראותם בפניו ע"פ דברי המהרי"ל וכנ"ל.

אמנם כ"ז תליא באשלי רברבי, דבתחלה כשרצה לקלל כולם כתיב בקרא וירא משם קצה העם, ותרגם באונקלוס קצת מן עמא, ויע' ברמב"ן שם ב' דעות אם בלעם ראה כולם משם או רק מקצתם, וע"ע בדעת זקנים ואב"ע ובכור שור וכלי יקר שם דראה כולם. וכן במדרש לקח טוב (כ"ב מ"א) דייק מ"וכלו לא תראה" דבמקום הראשון ראה בלעם את כולם.

ומהשתא אם נימא דרק ראה חלק מן העם, ולפי מש"כ בדעת תוס' דקללת "כלם" רק היה מועיל לאלו שבפניו, שוב תקשי מלישנא דגמ' דמשמע דהיה מקלל את כולם דלא נשתייר שריד ופליט. ומזה יש להוכיח דבע"כ ס"ל לתוס' דקצה העם הי' כל העם וכמש"כ המדרש וראשונים הנ"ל.

אשמח לקבל תרומות והערות: אברהם הבר, דוא"ל: chayeivrah@gmail.com

⁸ וכן לפי מש"כ לעיל בהערה דשוב בפעם ג' רצה לקלל כולם מדויק הא דאיתא שלא כעסתי עליכם כל אותם הימים, דלעולם היה שייך כליון לגמרי בקללה ראשונה ושלישית. וכן משמע מרש"י וכנ"ל בהערה דלעיל וכ"כ בכל"י. אולם בבכור שור כ' דרק במקום הראשון רצה לקלל כולם.